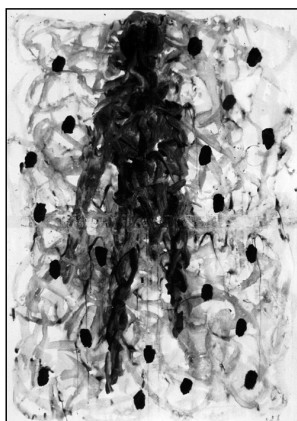

KÁNTOR LAJOS

BORI IMRÉRŐL – BÁNYAI JÁNOSSEL

A felnövés, a felnőttég
irodalomtörténeti
dokumentumait hagyta
ránk Bori Imre – ezeket
veszi számba
42 Bányai János...

Sokan tartozunk Bori Imrének – nem csak a tanítványai. És nem csupán a vajdasági (a délvidéki, a volt jugoszláviai) magyar irodalom, hanem a 20. századi, 21. század eleji teljes magyar irodalom, mindekelőtt az irodalomtörténet. A személyes tartozásokról, találkozásaink, több évtizedes barátságunk, néha vitáink emlékeiről az újvidéki *Híd*-ban, 1999 decemberében, Bori 70. születésnapján megpróbáltam könnyedén írni (*Ábécém B betűjéhez: Balogh, Barta, Bori és a többiek*), amivel korántsem tudtam le az adósságot; nem olyan dolog ez persze (a barátság különösen), ami valamikor is csak úgy „letudható”. Most viszont a Bori-tanítvány Bányai János, a már ugyancsak hetvenéves kiváló irodalomtörténész könyvét* kézhez véve itt az alkalom, hogy a közösnek tartott örökség szakmai, egész pontosan irodalomtörténeti (az intézményszervezőin túlmutató) részéről a *Korunkban* is szóljunk; annál is inkább, mert az 1969. májusi első közvetlen találkozás óta a mi folyóiratunk és a *Híd* kimondva vagy kimondatlanul amolyan testvérlappá vált – az akkori hatóságok gyanakvása, a belügyi megfigyelés ellenére. És a kis- vagy nagytestvér munkatársai, szerkesztői rendre megszólaltak itt és ott, természetesen Bori Imre is a *Korunkban*.

Hogy innen kezdjem (a teljesség igénye nélkül): Bányai János az egyik vajdasági Bori-előd, Senteleky Kornél munkáját felmérő monográfia ismertetéséhez fűzött függelékben kitér a ritka valamósos, „önarcképszerű” Bori Imre-szövegek egyikére, amely történetesen a *Korunkban* látott

*Bányai János: A felfedező. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2009.

először napvilágot; szerkesztői felkérésre készült, címe nem árulja el a személyességet (*Tudattöbblet vagy identitás*. 1994. 1.), holott túl a levélformán, önéletrajz-ságában és korértelmezésében igenis vállalja a szubjektivitást, noha egészében igazodik a *Kettős identitás* című lapszám koncepciójához: nagy nemzetközi mezőnyt felvonultatva kérdezni rá az identitás mibenlétére, költőtől tudósig, Király Lászlótól, Anamaria Poptól, Sulyok Vincétől, Gömöri Györgytől és Kolumbán Miklóstól Petőfi S. Jánosig és Bori Imréig, a szász Dieter Müllertől a más ajkú bevándorlók kérdését boncolgató Irenäus Eibl-Eibensfeldig, a szintén Németországban élő Hajdú Farkas-Zoltántól az „amerikás” magyar Nagy Károlyig meg Roberto Marianiig szólaltatva meg hozzánk közel és tőlünk távolabb állókat a kor e nagy problémájáról. Nem kívánom felmondani az eredményt (volt-e, egyáltalán lehet-e ilyen ügyben eredményről beszélni?), de annyit ide kell írni, hogy Bori Imre – velünk nagy egyetértésben, Mészöly Miklós szellemében – vállalta magyarságát, vajdasági-jugoszláviai magyarként, ám beidézve Mészölyt: „Kedvemre való véletlennek érzem a magyarságomat. Végül is elégedetten vagyok otthon az abszurdításban... Végül is az emberlét a kedvemre való, igazságtalan és értékes reménytelenséggel együtt. Hagyjanak békén a fajtám iránti szerelem ködkavaró követelményével. Elég öreg nép vagyunk, hogy a vállalás etikájában találjuk meg a felnőtségekünket.”

A felnevelés, a felnőtség irodalomtörténeti dokumentumait hagyta ránk Bori Imre – ezeket veszi számba Bányai János, számtalan régebbi és újabb Bori-könyvről beszámoló kritikáiban, különböző alkalmakra készült tanulmányaiban, beszédeiben (amelyekből ez a kis könyv összeállt). Természetesen a saját írói-irodalomtörténeti credóját is képviseli, abban az értelemben, ahogy azt szintén a *Korunknak* ő, mármint Bányai kifejtette *Kisebbségi író: Közép-Európa vándora* cím alatt – és amivel oly mértékben egyetértettünk, hogy ötven évet átfogó antológiánk, a *Közép-Európa vándora* címébe átvettük (a második felét). Merthogy az a „kisebbségiség” meglehetősen bonyolult és ellentmondásos fogalom, erről Bori is, Bányai is számos alkalommal elmondta véleményét. Egyébként éppen a *Korunknak* küldött szövegben Bori Imre nem használja a „kisebbségi” szót; ehhez fűzi Bányai a következő megjegyzést: „aminek akkor ismerhetjük fel igazi jelentőségét, ha tudjuk, egész tudós életműve Bori Imrének erről beszél; műveiben a magyar kisebbségi tudatot azért építette oly elszántan és következetesen, hogy megszüntesse a kisebbségség érzését. Amikor Bori Imre arról beszél, hogy a nemzeti identitást egész életében »inkább élte s kevésbé gondolta«, akkor valójában a kisebbségből a sokfelől táplált kisebbségségi érzést igyekszik kigyomlálni, amivel írása megjelenésekor különösen időszerű volt, ha úgy tetszik, a közélet elevenébe vágott.”

Bányai nem csupán a vajdasági (korábban még jugoszláviai, ma szerbiai) magyar irodalom – Bori által megírt – története kapcsán elmélkedik ezen a kisebbségiségen; hivatkozásaiban főként a felvidéki-szlovákiai költő-irodalomtörténész Tózsér Árpádot emlegetve polemizál az így-úgy lenézőkkel vagy kisajátítókkal. „Nem először merülnek fel a kisebbségi (magyar) irodalmakról szóló írásokban ezek a kérdések – írja Bányai János –, és nem kevesen hirdetik, hogy a kisebbségi irodalom »kinőhető«, mint az érettségi öltöny. Látszólag könnyű a válasz, mindazok, akik »túlnőtték« a »kisebbségi irodalom kereteit«, a magyar nemzeti (egységes, egyetemes) irodalomba nőttek bele, nyilván. A könnyű válasz azonban kételyt kelt, mert nyomban meg lehet kérdezni, hol voltak eddig, nem a magyar nemzeti irodalomban?, ha a kisebbségi magyar irodalmak a magyar irodalom részei. Mert ha így van, hiszen alig vitathatóan állítható, hogy a kisebbségi (magyar) irodalmak – »is« nélkül – magyar irodalmak, akkor ez az egész »kinőtte«-kép értelmét veszti.”

Van – vagy már inkább csak volt? – egy másik, a másik oldalról, a másik többség felől megnyilvánuló (megnyilvánult, követelősen hangoztatott) furcsaság, igény: az

államkeretek szerinti többségi nemzet bekebelező szándéka. Ami mára, legalábbis irodalmilag, a művek nyelvéhez kötöten, könnyebben visszaverhető. Ha pedig a „szomszédság”, a természetessé vált közeg felől közelítünk a kérdéshez, akár az intézményi károkhoz (?) viszonyítható haszon is végiggondolható. A Bányai-kötet legkiegyensúlyozottabb, nyelviileg bizonyára legszebb írásában (beszédében), az újvidéki egyetemi búcsúztatóban olvashatjuk Bori Imréről ezt az igaz állítást: „Németh László intelmét követve gondolta végig meg bizonyította is, hogy irodalmi önmagunkat csak a szomszédság tükrében ismerhetjük meg igazán.” Valóban, a nagy vitázó Bori irodalomtörténeti iránya abból a kényszerű, az egykori Jugoszláviával szemben az úgymond szocialista, Szovjetunió vezette tábor által érvényesített (egykori) embargóból-elzártaságból, illetve Nyugat felé érvényesülő nyitottságból is levezethető, ami egyrészt a korabeli magyar irodalmi hivatalosságtól a vajdaságiakat (is) elválasztotta, másrészt a nyugati szellemi áramlatok fokozott érvényesülését, legalábbis beáramlását tette lehetővé. És ez korántsem csak a „saját” (magyar vagy akár délszláv, szerb, horvát vagy szlovén) termés minősítésében kaphatott hangot, hanem a 20. századi magyar irodalmi örökség, a „nagyok” – az odaát is elismertek, no meg a többé-kevésbé kitagadottak, hátérbe szorítottak – elemzésében is újat hozhatott, a kortársi magyarországi irodalom tekintetében pedig kritikai önállóságot biztosított. Így nőtt Bori Imre a magyar avantgárd tekintélyt parancsoló, úttörő kutatójává, így hoz(hat)ott új szempontokat a József Attila-kutatásba. (Bányai a legbehatóbban az ide vonatkozó Bori-könyvekkel, tanulmányokkal foglalkozik.)

A Mester iránti feltétlen tisztelettel és megbecsüléssel Bányai János rátapint Bori Imre életművének – és egész életének – tulajdonképpen meghatározó elemére, amikor leírja: „Olvasás- és írásfüggő volt Bori Imre élete.” Másutt pedig így jellemzi: „...egyformán a megértés szándékával olvas verset, életművet és korszakot.” A manapság az irodalomértést és irodalommagyarázatot a teória felé eltoló szakmabeliek talán elmarasztalásként értelmezik, én viszont (Bányai Jánossal egyetértésben) nagy pozitívumnak tartom, hogy Bori Imre mindig igyekezett és meg tudott maradni középponton az elmélet és a tárgyszerűség között.

